

Latvijas monetārās sistēmas izveidošanas un attīstības institucionālie aspekti

Aldis Austers

Rīgas Stradiņa universitāte, doktora studiju programma "Politikas zinātne", Latvija

Referāts veido daļu no plašāka pētījuma, kurš ir saistīts ar doktora disertācijas izstrādi. Pētījuma centrā ir Latvijas monetārās sistēmas izveide, attīstība un transformācija Latvijas dalības Eiropas Savienībā iespaidā.

Latvijas valsts atjaunošana pēc atdalīšanās no PSRS un uzņemtais kurss uz liberāli demokrātiskas valsts pārvaldes un kapitālistiskas tirgus ekonomikas izveidi radīja virkni ekonomisku, politisku un sociālu izaicinājumu. Viens no būtiskākajiem izaicinājumiem bija kapitāla resursu trūkums tautsaimniecības transformācijai un attīstībai. Nestabilitāte, inflācija, valsts varas vājums un likumdošanas trūkumi ierobežoja kredīta pieejamību. Kā risinājums tika pieņemts lēmums atdalīties no "rubļa zonas" un veidot neatkarīgu monetāro sistēmu, kuras centrā ir nacionālā valūta – lats – un kuras pārvaldība tiek uzticēta neatkarīgai iestādei – Latvijas Bankai.

Līdzīgu lēmumu pieņēma arī Latvijas kaimiņvalstis Lietuva un Igaunija. Lai arī motīvi bija līdzīgi, risinājumi bija atšķirīgi – atšķirās gan atdalīšanās laiks no "rubļa zonas", gan naudas reformas gaita, gan izveidotās monetārās sistēmas pārvaldes modelis. Arī sasniegtais ekonomiskais rezultāts bija atšķirīgs – aizdevuma procentu likmju un inflācijas dinamika visās trīs Baltijas valstīs norāda uz ļoti stingru monetāro disciplīnu Latvijā pēcreformu periodā. Vienlaicīgi Latvijā bija vērojama ļoti liberāla attieksme pret ārpusbanku un pārrobežu naudas darījumiem.

Šī darba mērķis ir aprakstīt šo atšķirību cēloņus, izmantojot jaunā (ekonomiskā) institucionālisma pieejas teorētiskās atziņas. Saskaņā ar šīm atziņām monetārā sistēma, t. sk. arī nauda, ir uztverama kā sociāla sistēma, kuru ietekmē vēsturiski faktori, kā arī konflikti un varas (dominances) attiecības starp sistēmas dalībniekiem savstarpēji un ārējiem aktoriem, piemēram, centrālās valsts varas nesējiem un sabiedrību.

Apstākļi, kuri noteica Latvijas monetārās sistēmas atšķirīgo attīstības ceļu, bija:

- 1) padomju mantojums (milzīgas un neefektīvas rūpnīcas un kapitāla zudums PSRS naudas reformas dēļ);
- 2) institucionālās transformācijas īpatnības;
- 3) atšķirīgais stratēģiskais skatījums uz politisko un ekonomisko reformu mērķiem;
- 4) centrālo varas institūciju vājums un nevalstisko aktoru ievērojamā ietekme uz tautsaimniecību;
- 5) Starptautiskā valūtas fonda attieksme un monetārās sistēmas veidotāju personiskā pieredze.

Darba hipotēze: Latvijas izvēlētais risinājums veidot neatkarīgu monetāro sistēmu, kuras centrā ir neatkarīga centrālā banka, bija optimāls risinājums no Latvijas finanšu stabilizācijas un tālākās izaugsmes perspektīvas viedokļa.

Šī hipotēze pierādās tikai daļēji. Latvijas monetārās sistēmas izveidošana vērtējama kā optimāls risinājums, ņemot vērā tā laika politiskos un ekonomiskos izaicinājumus. Centrālās valdības vājums, ekonomiskais pagrimums un nepieciešamība stiprināt uzticību valstij kombinācijā ar spēcīgām nevalstiskajām struktūrām, kuru rīcībā bija ievērojami finanšu resursi, noteica monetārās sistēmas attīstības virzienu. Liela nozīme bija arī Starptautiskā valūtas fonda un citu ārvalstu ekspertu viedoklim, kā arī Latvijas monetārās sistēmas veidotāju personiskajām zināšanām.

Kopumā vērtējot, izveidotā Latvijas monetārā sistēma spēja stabilizēt Latvijas finanšu sistēmu, padarīja nacionālo valūtu par brīvi konvertējamu maksāšanas līdzekli un pavēra iespēju Latvijai integrēties pasaules finanšu sistēmā. Tajā pašā laikā tā mazināja Latvijas izaugsmes potenciālu, jo ierobežoja kredītresursu pieejamību ekonomiskajiem aktoriem, un vājināja demokrātijas nostiprināšanos Latvijā. Lai sasniegtu politiskos mērķus, priekšroka tika dota monetāro izaicinājumu risināšanai, strukturālos un sociālos izaicinājumus atstājot otrā plāksnē.